

МАНБАЛАРДА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ ҲАЁТИ ВА МАЊНАВИЙ МЕРОСИ

*Барноев Санжар Курбанович, ИИВ Бухоро академик лицеи
директори ўринбосари, Бухоро давлат университети
мустақил тадқиқотчиси*

THE LIFE AND SPIRITUAL HERITAGE OF YUSUF HAMADONI IN THE SOURCES

*Barnoev Sanjar Kurbanovich, Deputy director of the academic
lyceum of Bukhara, independent researcher of Bukhara State
University*

ЖИЗНЬ И ДУХОВНОЕ НАСЛЕДИЕ ЮСУФ ҲАМАДОНИ В ИСТОЧНИКАХ

*Барноев Санжар Курбанович, заместитель директора
Бухарского академического лицея МВД, независимый
исследователь Бухарского государственного университета*

Аннотация: Мазкур мақолада Ҳожагон ва Яссавия тариқатлари назарий асосчиси Ҳожса Юсуф Ҳамадоний ҳақида замондошлари, шогирдлари ва издошлари томонидан ёзиб қолдирилган маълумотлар манбалар асосида таҳлил этилган.

Калит сўзлар: тазкира, мақомот, маноқиб, антология, муршид, ориф, сулук, халифа, тариқат, шофея, ҳанбалия, ҳанафия, олтин силсила.

Abstract: This article analyzes information about Khoja Yusuf Hamadani, the theoretical founder of the Khojagon and Yassaviya orders, written by his contemporaries, disciples, and followers, based on sources.

Keywords: tazkira, maqam, manaqib, anthology, murshid, arif, suluk, khalifa, tariqat, shafi'iyya, hanbaliyya, hanafiiyya, golden chain.

Аннотация: В данной статье на основе источников анализируются сведения, оставленные современниками, учениками и последователями о Ходже Юсуфе Ҳамадани, теоретическом основателе тарикатов Ҳоджагон и Яссавия.

Ключевые слова: тазкира, макамат, манокиб, антология, муршид, ариф, сулук, халиф, тарикат, шафиият, ҳанбалия, ҳанафия, золотая цепь.

КИРИШ. Юсуф Ҳамадоний ўз замонасида шайхуш шуюх – шайхларнинг шайхи, олими раббоний – илохий илмлар олими, кутби аср – ўз асрининг ҳимоячиси, соҳибқаромат авлиё – кароматлари билан машҳур бўлган валий, юксак мақомат соҳиби – руҳий камолотга етган ориф, пири муршид – иршод, яъни бошқаларга илм бериш ҳуқуқи даражасига юксала оладиган шахсни тарбияловчи пир, алломай замон – ўз замонининг олими номларига сазовор

бўлган[7:12]. Кўплаб тазкира, мақомот, маноқибларда Юсуф Ҳамадоний ҳақида маълумотларни учратамиз. Мазкур маълумотларни тўплаш ва тизимлаштириш унинг мањнавий меросини ўрганишда муҳим аҳамиятга эга.

**АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА
МЕТОДОЛОГИЯ.** Юсуф Ҳамадоний ҳақида унинг замондошлари ва издошлари томонидан ёзиб қолдирилган манбалар ичida Фаридуддин

<https://orcid.org/0009-0003-8318-1766>

e-mail: sbarnoev@mail.ru

Аттор, Абдухолик Фиждувоний, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоий, Фахруддин Али Сафий, Давлатшоҳ Самарқандий каби мутасаввуф ва мутафаккирларнинг асарлари алоҳида аҳамиятга эга. Шунингдек, М.Риёҳий, Н.Наврӯзова, Н.Ҳасан, С.Сайфуллоҳ, И.Эргашев, М.Ҳасаний каби тасаввуфшунос олимларнинг тадқиқотларида ҳам Юсуф Ҳамадоний ҳакида маълумот берувчи манбаларга алоҳида эътибор қаратилган. Тадқиқот ишини тайёрлашда қиёсий таҳлил, тарихийлик ва ворисийлик усулларидан фойдаланилди.

МУҲОКАМА. Манбаларда келтирилган маълумотларда Юсуф Ҳамадонийнинг тўлиқ номи қуидагича келтирилади: Имом Абу Якуб Юсуф ибн Айюб ибн Юсуф Ибн Ҳусайн ибн Вахро Бузанжирдий Ҳамадоний.

Давлатшоҳ Самарқандийнинг (1435-1495) “Тазкират уш-шуаро” антологиясидаги Санъоний биографияси берилган жойда Ҳамадонийнинг номи Абу Юсуф деб, янглиш келтирилади. Бу хатолик кейинги антологияларда ҳам такрорланиб, баъзи тадқиқотчilar ишига ҳам кўчади.

Юсуф Ҳамадоний ҳакидаги энг дастлабки ва ишончли маълумотлар Абдулкарим ас-Самъонийнинг (1113-1167) “Китоб ул-ансоб” асарида ўз ифодасини топган [5]. Самъоний буюк шайх билан унинг марвдаги хонақосида шахсан учрашиб узун сұхбатлар қуради ва ҳатто унинг сўзларидан йигирмадан ортиқ ҳадисларни ёзib олади. Фахруддин ибн Асокир (1105-1176) ҳам хижрий 531 (мил. 1136) йилда Марвда Ҳамадоний сұхбатидан баҳраманд бўлганини ёzádi.

Фаридуддин Аттор (1145-1230) “Тазкират ул-авлиё”да Юсуф Ҳамадонийни икки маротаба тилга олади. Биринчи марта – “... Юсуф Ҳамадонийдан сўрадилар: - Кунлар ўтиши билан бу тоифанинг (аҳли илм. С.Б.) сўзлари тупроқ остига киради, унда биз нима қиласиз?

Имом деди: - ҳар кунда саккиз варак бу тоифанинг сўзларидан ўқишни вазифа қилиш керак.Faflat ахлига айн фарз шу!”[1:19].

Иккинчи марта эса, Мансур Ҳаллож ҳакида сўз юритаётib, “Лекин Абдуллоҳ Ҳафиғ, шайх

Шиблий, Абулқосим, Жунайд Бағдодий, шайх Абу Саид, Абулхайр, Абу Али Формадий, шайх Юсуф Ҳамадонийлар унинг ишига қойил эдилар ва уни қабул қиласиз эдилар”, деб ёzádi[1:27].

“Илоҳийнома”да эса, Аттор Ҳамадонийни Юсуф ва Зулайҳо муҳаббати асрори ҳакида сўз айтган донишманд сифатида гавдалантиради:

*Ҳамадоний Юсуф, шамъи дилафрӯз,
Ҳикоят айлабон, андоқ демииш сўз* [3:166].

Бу ерда Фаридуддин Аттор “Ҳамадоний” сўзини ҳамма нарсадан воқиф, ҳар сирдан огоҳ, деган маънода ишлатади. Фаридуддин Аттор “Мантиқ ут-тайр”да Ҳамадонийни “Тариқат рўзгорининг имоми, жон асрорининг соҳиби, яхшилик, эзгулик бунёдкори”, “Тариқат йўлидаги чашма, йўлчиларнинг кўрар кўзи эди. Пок сийна, дили бу дунё (хавфу ҳатарларидан) огоҳ эди”[2:186], деб таърифлайди. Буюк мутафаккир Фаридуддин Атторнинг маънавий дунёсининг бойишида Шайх Юсуф Ҳамадонийнинг муносиб ўрни бор экан. Шунинг учун у “Мантиқ ут-тайр” ва “Илоҳийнома” асарларида Юсуф Ҳамадоний ўйтларига алоҳида ўрин ажратган.

НАТИЖАЛАР. Шу нарсани алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, Фаридуддин Атторнинг “Тазкират ул-авлиё”сида ўша даврда яшаб ўтган буюк сўфийлар орасида имом Муҳаммад Ғаззолий (ваф.505ҳ.й./1112й.), Аҳмад Ғаззолий (ваф.520ҳ.й./1126й.), Айн ал-Кузот (ваф.525ҳ.й./1131й.), Аҳмад Жомий Жондапил (ваф.536ҳ.й./1142й.) каби мутасаввуфларнинг номлари тилга олинмаган. Бу факт Аттор яшаган даврда Ҳожа Юсуф шахсининг улуғворлиги ва унинг юксак обрў-эътиборга сазовор бўлганидан гувоҳлик беради.

“Нафоҳат ул унс”да Абдураҳмон Жомий (1414-1492) “Куняси Абу Яъқубдур. Олим, ориф, соҳиби ахвол, улуғ атолар, каромат ва мақомотлар соҳиби эдилар. Ёшлигига Бағдодга бориб, Шайх Абу Исқоқ Шерозий мажлисларида ҳозир бўлдилар. Ишлари тараққий топди. Фикҳ ҳамда бошқа илмлар бўйича, хусусан, илми назар бўйича тенгдошларидан илгарилаб кетди. Шайх Абу Исқоқ унинг ёшлигига қарамай, бошқа шогирдларига нисбатан ҳурмат кўрсатарди.

Бағдод, Исфаҳон ва Самарқандда кўплаб олимлардан ҳадис илмини ўргандилар”, деб ёзди[4:383-384].

Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний «Мақомоти Юсуф Ҳамадоний» асарида устози Юсуф Ҳамадоний таваллуди ҳакида қўйидаги маълумотларни келтиради: «504 йил Зулқаъда ойининг йигирма саккизинчи куни сешанбада шайхимизнинг умридан бир минг тўққиз ой ва йигирма олти кун ўтган эди. Шайхимиз душанба куни – сафар ойининг иккинчи кунида таваллуд топганлар». 458 (1066) ёки 459 (1067) йилларда 18-19 ёшлардаги Хожа Юсуф таълим олиш мақсадида Бузанжирд қишлоғини тарқ этиб, ўша даврда халифалик ва ислом маданияти маркази бўлган Бағдодга боради ва у ерда машхур шоғиий илоҳиётчи, “Низомия” мадрасасининг мударриси ва раҳбари Абу Исҳоқ Шерозий (476/1084 йилда вафот этган) томонидан ташкил этилган илмий мажлисга бориб қўшилади, ундан фикҳ илмини ўрганиб, ҳадис, тафсир, назар илмларида барча тенгдошларидан ўзиб кетиб ўз даврининг пешқадам алломаси даражасига кўтирилади. Фахруддин Али Сафий (1463-1503) Ҳамадоний ҳаётининг бу қисмини шундай шарҳлайди: “Шайх Юсуф Ҳамадоний ўн саккиз ёшда эрдиларким, Бағдодга бордилар ва Абу Исҳоқ факиҳдин илми фикҳ ўқудилар ва илми назарда даражай камолға етишдилар”.

Бу ҳақда Алишер Навоий ўзининг «Насойим ул-муҳаббат» асарида шундай дейди: «Ибтидода Бағдодка борди ва шайх Абу Исҳоқ Шерозий мажлисида мулозамат қилди ва иши юқори бўлди ва ўз акронига фикҳ илмида ва ўзга улумда, хусусан назар илмида фоиқ бўлди ва Шайх Абу Исҳоқ ани кичик ёшлиғ эканида кўп улуғ поялиғ асҳобига тақдим қилур эрди ва кўп уламодин Бағдод ва Исфаҳон ва Самарқандда ҳадис истимоъ қилди»[6:298].

Муҳаммад Амин Риёхий Ҳамадонийнинг мафкуравий мавқеи ҳакида масалага тўхталар экан, Хожа Муҳаммад Порсонинг (1348-1420) “Фасл ул-хитоб”идаги “У буюк имом Абу Ҳанифа таълимотини ёқлар эди”, деган гапига алоҳида урғу беради. Олим Хожа Муҳаммад Порсо томонидан бундай баёнотнинг

келтиришига сабаб Ҳамадонийнинг йирик шоғиий илоҳиётчи Абу Исҳоқ Шерозийнинг шогирди бўлгани ва у эроннинг шоғиий мазҳабидагилар истиқомат қиласиган ғарбий вилоятида дунёга келгани учун шоғиий мазҳабида бўлганлиги ҳакида ҳар қандай шубҳаларни бартараф этиш учун қилингандек гўё. Агар Муҳаммад Порсонинг таъкидларини тўғри деб ҳисобласак, унда Хожа Юсуф айнан мана шу сабаб билан яшаб турган жойини тарқ этиб, асосан ҳанафий мазҳабидагилар истиқомат қиласиган Ҳирот ва Марвга кўчиб ўтган, деб тахмин қилиш мумкин.

ХУЛОСА. Юсуф Ҳамадоний ўзидан бой маънавий мерос қолдириган. Форс ва араб тилларида ижод қилиб, ўзидан кейин «Рутбат ул-ҳаёт», «Кашф», «Рисола фи аннал-кавна мусаххарун лил-инсон», «Рисола дар ахлоқ ва муноҗот» асарларини қолдиради. Жаъфар Холмўминов Хожа Муҳаммад Порсонинг “Фасл ул-хитоб” асарини яратишда мурожаат қиласиган бир қанча асарлар қаторида Ҳамадонийнинг “Қаламоти қудсия ва манозил ул-соликин” номли рисоласи ҳам борлиги ҳакида маълумотни келтиради. “Нафоҳат ул-унс”да Нажиб уд-дин Абу Саид Али ибн Бузгуш Шерозий (ваф.678ҳ.й./1280ҳ.) сўзларидан келтирилган яна бир ҳикояда ҳам Ҳамадонийнинг “Манозил ул-соирин ва Манозил ул-соликин” номли рисолаларига ишорани кўришимиз мумкин. Жумладан, Абул Аббос Муҳаммад Толиб ўзининг “Матлаб ул-толибин” (“Толибларнинг мақсади”), Носириддин Ҳанафий “Тухфат ут-зоирин” (“Зиёратчиларга тухфа”), Муҳаммад Дорошукуҳ “Сафинат ул-авлиё” (“Авлиёлар кемаси”), Мавлавий Ғулом Сарвар “Хазинат ул-асфиё” (“Мусаффо кишилар хазинаси”), Сайид Аҳмад Васлий Самарқандий “Назм ус-силсила”, Мажид уд-дин Бағдодий “Тазкират ул-барра”, Нажм Розий “Мирсад ул-ибод” асарларида Ҳамадоний ҳаёти ва фаолиятининг айrim жиҳатлари ёритилган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Аттор. Фаридуддин. Тазкират ул-авлиё. Нашрга тайёрловчи А.Мадримов. Тошкент,

- Faktor-press. 2023. -Б.512.
2. Фаридуддин Аттор. Мантиқ ут-тайр. Насрий баён. Кириш сўзи ва форсчадан тарж. Н.Комилов, М.Махмудов. Т.: Faafur Fулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2006. – Б.173.
3. Аттор шайх Фаридуддин. Илоҳийнома. Форс тилидан Ж.Камол таржимаси. Тошкент, Мусиқа нашриёти. 2007. -Б.166.
4. Жомий. Нафаҳот ул-унс мин ҳазарот ил-кудс. Нашрга тайёрловчи Обидий М. Техрон. 1375 хижрий-шамсий. -Б.383–384.
5. Камалиддинов Ш. Китаб ал-ансаб. Абу Саъда Абд ал-Карима ибн Мухаммада ас-Самъани как источник по истории и истории культуры Средней Азии. Ташкент, Издательство Фан АН РУз. 1993. -С. 210.
6. Навоий Алишер. Тўла асарлар тўплами. Ўнинчи жилд. Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги, Faafur Fулом номидаги нашриёт –матбаа ижодий уйи. Тошкент, 2012 йил. -Б.298.
7. Г.Наврӯзова. Н.Нурматова. Юсуф Ҳамадоний – етти пирнинг табаррук устози. Монография. Тошкент, Машхур-пресс. 2016. -Б.12.

